

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вейсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа: пер. с нем. / Й.Л. Вейсгербер. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1993. – 224 с.
2. Карасик В.И. Этнокультурные типы институционального дискурса / В.И. Карасик // Этнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – С. 37–64.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Dijk T.A van. Text and Context of Parliamentary Debates. URL: Txt&ContParl Debates / T.A. van Dijk. – Amsterdam: Benjamins, 2001. – 340 p.
6. Treaty Series: United Nations // A 56 / PV 20. – New York : NYOR, 2007. – 1147 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Матковська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: політичний дискурс, семантика, прагматика, когнітивна лінгвістика, історія германських мов.

УДК 811.161.2

СПЕЦИФІКА ВІЙСЬКОВОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В ПОРІВНЯННІ З ЦИВІЛЬНОЮ

Оксана МИХАЙЛОВА (Харків, Україна)

У статті розглядається підхід до визначення поняття комунікативної культури, уточнюється це поняття, аналізуються специфічні риси військової субкультури взагалі порівняно із цивільною культурою. Особлива увага приділяється проблемам комунікації військової та цивільної субкультур, що виникають унаслідок відмінностей комунікативних культур.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікація, військова субкультура.

This article deals with the approach to the determination of the communication culture concept, this concept is specified, particular features of the military subculture are analyzed in comparison with the civilian culture. Undiverted attention is devoted to communication problems in the military and civil subcultures which can appear because of distinctions of the communication cultures.

Key words: communication culture, communication, military subculture.

Проблема вивчення різних видів комунікативних культур є нагальною й актуальною у зв'язку із зростанням інтересу до вивчення мовного спілкування у прагматичному аспекті, дослідження комунікації з точки зору національної, професійної, соціальної належності учасників комунікації, особливостей їхньої культури. Дослідження міжкультурної комунікації є численними та достатньо глибокими [2, 3, 8], але вони стосуються переважно комунікації представників різних національних культур, що є, безумовно, дуже важливою проблемою. Однак не менш важливим уявляється дослідження не тільки макро-, але й мікрокультур, серед яких не останню роль відіграє комунікація у професійній сфері або галузева комунікація. Дослідження у сфері галузевої комунікації тільки починають з'являтися, хоча емпіричний досвід свідчить про те, що люди, які належать до різних галузевих культур, навіть будучи представниками однієї національної культури, зазнаються комунікативних невдач, не враховуючи специфіку професійного спілкування. Елементи військової комунікативної культури були досліджені у різні роки під різними кутами зору [1, 5, 6, 9]. Останнім часом з'являються праці, присвячені особливостям комунікації у військовій сфері [4], які намагаються систематизувати цю галузь знань, однак досліджень, присвячених особливостям військової комунікативної культури у порівнянні із цивільною, наразі немає.

Мета статті – схарактеризувати особливості військової комунікативної культури у порівнянні з цивільною на матеріалі емпіричного досвіду автора, набутого за роки роботи у військовому навчальному закладі, офіційно-ділових військових документів, а також матеріалів публіцистичних та художніх творів.

Перш, ніж звернутися до аналізу особливостей військової комунікативної культури, слід визначити саме поняття комунікативної культури (КК). Це поняття розглядається багатьма науками, деякі з них є суміжними, інші – достатньо далекі одна від одної за цілями та предметом вивчення. Різниця у визначеннях КК криється перш за все у різниці підходів до визначення поняття «культура». До цього поняття існує два основних наукових підходи: 1) підхід до культури як до сукупності норм і цінностей певного соціуму (національного, професійного, історичного тощо) і 2) підхід до культури як до сукупності знань і вмінь, що забезпечують високий рівень володіння чимось. Відповідно КК розуміється в кожній з дисциплін як така, що витікає з одного з цих двох розумінь культури.

З точки зору розуміння культури як сукупності виробничих, суспільних і духовних досягнень усіх членів конкретного суспільства логічним є розуміння КК як сукупності норм і правил суспільства у межах певної людської спільноти (національної, соціальної, професійної тощо). У цьому напрямку найбільш гармонійною нам уявляється теорія, автором якої є І.А. Стернін, а ключовим поняттям цієї теорії виступає комунікативна поведінка. Це поняття претендує на узагальнене і різнобічне уявлення про людську комунікацію. Під комунікативною поведінкою у найзагальнішому вигляді пропонується розуміти правила і традиції спілкування, що реалізуються у тій або іншій лінгвокультурній спільноті. У межах теорії комунікативної поведінки пропонується оперувати цілою низкою термінів, одним з центральних серед яких виступає термін «комунікативна культура», яка розуміється як «комунікативна поведінка народу як компонент його національної культури; фрагмент національної культури, що відповідає за комунікативну поведінку нації» [7, с.8].

Отже, військова комунікативна культура – це комунікативна поведінка військових як компонент їхньої професійної культури. Для з'ясування відмінності комунікативної поведінки військових від комунікативної поведінки цивільних розглянемо характерні особливості, притаманні військовій субкультурі на відміну від цивільної.

На наш погляд, для характеристики досліджуваних субкультур найприйнятнішою є типологія культур за Г.Хофстеде [10], яка класифікує культури відповідно до ментальних програм, які формуються у людини протягом життя. У нашому випадку можна говорити, що ментальна програма субкультури формується з юнацького віку, коли людина, обираючи навчальний заклад і систему освіти (військову або цивільну), формує моделі поведінки, притаманні обраній культурі. В окремих випадках формування такої ментальної моделі починається раніше, зі школи (маємо на увазі військові лицей), або з раннього дитинства, якщо дитина виховується у родині, де хтось з батьків або обоє – військові. Таким чином, джерелом ментальних програм є культура і соціальне оточення, тобто ті умови, в яких відбувається соціалізація й інкультурація людини. Це означає, що ментальні програми визначаються так званими вимірами культури, які включають в себе: дистанцію влади; колективізм – індивідуалізм; маскулінізм – фемінізм; уникання невизначеності; довготерміновість традицій та цінностей.

Ця класифікація розроблена щодо національних культур в цілому, але може бути застосована і до субкультур. У нашому розгляді професійно маркованою є військова субкультура, отже, їй, очевидно, притаманні свої особливості щодо обраної моделі.

Дистанція влади

Вимір «дистанція влади» показує, якого значення в різних культурах надається владним відносинам між людьми і як варіюють культури відносно цієї ознаки. Деякі культури мають переважно ієрархічну або вертикальну структуру, у той час як в інших культурах ієрархія виражена не так сильно або спостерігається горизонтальна структура побудови владних відносин. Військова субкультура належить до ієрархічних структур з високою дистанцією влади, де до всіх вищих посадових осіб виявляється особлива повага та демонструється покірність. Цивільна культура у будь-якій національній спільноті є культурою з нижчою дистанцією влади, де більшого значення надається таким цінностям як рівність у стосунках, у тому числі і службових, та індивідуальна свобода. У такій культурі емоційна дистанція між вищими персонами і підлеглими незначна. У військовій субкультурі існує жорстка субординація, коли залежність між начальником і підлеглим дуже сильна.

Слід зазначити, що у цивільній субкультурі також зустрічаються професійні суспільства (заклади, установи тощо) з високою дистанцією влади, але це витікає із поведінки наділених владою членів громади, і тут дуже важливо враховувати, що авторитарність у цьому випадку може виникнути тільки там, де вона зустрічає слухняність і покірність. У військовій же культурі влада бачиться як те, що дано одвічно і назавжди. Це виражається у системі, що передбачає беззаперечне виконання наказу, який ні в якому разі не підлягає обговоренню. Військова приказка про те, що «генерал – це не звання, а щастя», має глибинну сутність, яка полягає у прагненні досягнення такого положення, коли тих, хто віддає накази, залишається мінімум, або не залишається зовсім. Така дистанція влади формується ще під час підготовки курсантів не тільки у їхньому спілкуванні з офіцерами, а й у спілкуванні між собою. Наказ командира групи для курсантів такий же обов'язковий для виконання, як і наказ офіцера. Підкорення командирів групи не підлягає обговоренню незалежно від того, має він неформальний авторитет в групі чи ні. Відносини ж між старостою цивільної студентської групи та студентами цієї групи звичайно визначаються неформальним авторитетом цієї людини. Те ж саме відбувається і у спілкуванні викладачів. Перетин двох субкультур у цьому сенсі призводить до того, що намагання цивільної людини критично обговорити будь-які рішення вищого керівництва натикається на психологічну «стіну», за якою стоїть звичка не обговорювати накази, а виконувати. Навіть, якщо зовнішня сторона бесіди відповідає демократичним правилам поведінки, результат виявляється таким, яким передбачався спочатку, коли віддавався наказ військовим керівником. Враження, яке

залишається від таких обговорень у цивільних зовсім інше: їх слухають, навіть обіцяють подумати й обговорити їх пропозиції, але результат виявляється, як правило, нульовим, якщо не негативним, тобто мета комунікації залишається не досягнутою, залишається невдоволеність і розчарування.

Індивідуалізм-колективізм

Люди, які виховуються у військовому колективі (військовий ліцей, військовий ВНЗ), навчаються сприймати себе як частину «ми-групи». «Ми-група» відрізняє себе від інших груп у суспільстві і є джерелом створення власної ідентичності. Військова культура є вкрай колективістською, де, окрім жорсткої необхідності сприймати себе як члена колективу, існує ще і колективна відповідальність за дії одного або декількох членів групи. За провину одного відповідає перед безпосереднім начальником весь колектив (практикується переведення на казармене положення всієї групи або курсу внаслідок неправильних дій окремих курсантів), а перед вищим начальником – безпосередній начальник.

У цивільній субкультурі люди звичні сприймати своє «я» окремо від інших людей. Звичайно, у цивільних установах теж зустрічаються такі, де керівництво прагне встановити корпоративні, колективістські правила. Але, як і у випадку з дистанцією влади, це не є обов'язковою умовою існування цивільного колективу, це залежить від намірів керівництва і бажання працівників. Військових колективів неколективістського типу не існує, ця риса властива військовій субкультурі як такий.

Прикладами невдач комунікації, пов'язаних з конфронтацією індивідуальних та колективних стереотипів поведінки, можуть служити випадки застосування засобів впливу, пов'язаних з колективною відповідальністю до цивільних членів колективу, коли, не з'ясовуючи конкретну винну особу, карають цілу групу людей. Для військового колективна відповідальність – звична особливість життя. Цивільний звик відповідати за свої дії, а не за дії всього колективу. Для нього примусові дії, пов'язані з колективною відповідальністю, є образою і викликають стрес. Колективізм, як й інші особливості військової субкультури, дуже добре відбитий в американському фільмі «Renaissance man», де показано, як солдати навіть зміст твору Шекспіра викладають у формі колективної стройової пісні.

Маскулінність-фемінність

Поняття маскулінності і фемінності, згідно з теорією Г.Хофстеде, визначають соціальні, задалегідь визначені культурні ролі. Однак відносно того, що вважати «чоловічим», а що «жіночим», у кожній конкретній культурі існують різні думки. Тому як критерій розподілу на маскулінні та фемінні культури Г.Хофстеде пропонує традиційний поділ суспільства. Згідно з таким розподілом у маскулінних культурах центральне місце посідає робота, сила, незалежність, матеріальних успіх, конкуренція і суперництво, а також існує чітке розмежування чоловічих і жіночих ролей. У фемінних культурах ці ознаки вважаються не такими важливими. На першому плані тут знаходяться емоційні зв'язки між людьми, турбота про інших членів суспільства, сама людина і сенс її існування. Наприклад, конфлікти в таких культурах намагаються вирішити шляхом перемов і досягнення компромісу, у той час як у маскулінних культурах конфлікти розв'язуються у вільній боротьбі, за принципом «нехай переможе кращий».

Військова субкультура з очевидністю належить до маскулінних культур з усіма характерними для таких культур проявами. Це підкріплюється також тим, що в сучасній українській культурі зберігається закладене у давнині уявлення про армію та військову справу як про суто чоловіче заняття. Маскулінність у військовій субкультурі проявляється у вихованні культу сили, мужності, агресивності, духу змагання і суперництва за принципом «якщо не ти переможеш, тоді переможуть тебе». Крім того, люди, які свідомо обирають професію військового, мають вищий ступінь войовничості та агресивності характеру, ніж інші представники суспільства. Для дій в умовах бойової готовності або війни, ці риси є слухними і доречними, без яких армія не є армією. У той же час характерним для військових є перенесення цих особливостей на службу в умовах миру і на спілкування не тільки з військовими, а і з цивільними на всіх рівнях, особливо на службі. Цивільними таке спілкування не сприймається як нормальне, цивільна особа відає перевагу перемовам та обговоренням, а не воєнним діям. Отже кожний прояв агресивності і боротьби за принципом «хто кого» військовим сприймається як виклик, на який треба дати достойну відповідь і вистояти, а цивільним – як удар, який призводить до стресової ситуації. Характерною ознакою маскулінності військової комунікації є також і використання нецензурної лайки.

Уникання невизначеності

У культурах з високим рівнем уникання невизначеності в ситуації невідомості індивід відчуває стрес і відчуття страху. Тому в культурах з високим ступенем уникання невизначеності спостерігається високий рівень агресивності, для виходу якої в таких суспільствах створюються особливі канали. Це проявляється в існування численних формалізованих правил, які регламентують дії, які дають можливість для людей максимально уникати невизначеності у

поведінці. Наприклад, створюються особливо детальні закони або неформальні правила, які встановлюють права і обов'язки роботодавців та підлеглих.

У культурах з низьким рівнем уникання невизначеності люди більшою мірою схильні до ризику у незнайомих умовах, і для них характерний більш низький рівень стресів у незнайомій ситуації. У таких культурах спостерігається чітке протиріччя щодо введення формалізованих правил, яке частіше всього емоційно забарвлене. Тому правила встановлюються тільки у випадках крайньої необхідності. Військова субкультура має високий рівень формалізованості, розписаності всього життя по хвиликах і по кроках, і, як причину і наслідок цього – високий рівень уникання невизначеності, на відміну від цивільної культури, у якій рівень уникання невизначеності набагато нижчий. У військовій культурі велика увага приділяється зовнішнім, формальним ознакам всіх сфер служби та життя, яким підпорядковано усе. Життя військового регламентовано численними керівними документами, починаючи зі статутів і закінчуючи розпорядженнями безпосереднього начальника. Невдачі комунікації між військовою та цивільною субкультурами тут зустрічаються на кожному кроці. Військовий не може зрозуміти, як можна хоча б на півкроку відступити від того, що написано у керівному документі (хоча керівні документи теж пишуть люди, які можуть помилятися), а цивільний не може зрозуміти, як можна сліпо слідувати вимогам керівного документа, якщо в ньому є суперечливі моменти. Військовий у першу чергу оцінює формально-зовнішні ознаки виконаної роботи (наприклад, для документів – оформлення, підписи, дати, для роботи підрозділу – зовнішній вигляд, чистоту, порядок тощо). Цивільний у першу чергу звертає увагу на зміст, не враховуючи формальностей і вступає у протиріччя з військовими в оцінці своєї роботи. Цивільній людині ніколи не спаде на думку, оформлюючи приміщення, думати, на якій висоті за правилами потрібно повісити наочні матеріали або картини, і навіть те, що така регламентація взагалі може існувати. Така різниця у підходах не тільки заважає, а часто унеможливує взаємне порозуміння представників військової та цивільної субкультур.

Довготерміновість-короткотерміновість традицій та цінностей

Цей вимір Г.Хофстеде додав у 1990 році, через 20 років після виходу першого видання його книги. Цей показник говорить про те, наскільки довго у суспільстві зберігаються традиції й цінності. За цим показником учений протиставив азіатські культури, які мають високу довготерміновість традицій європейським та північноамериканським культурам з порівняно коротшим терміном зберігання традицій і цінностей. Культури з високим ступенем наявності цієї позиції характеризуються явною повагою до традицій, високим авторитетом чоловіків й людей старшого віку, неможливістю демонстрації екстравагантності або фривольності, вірністю й відданістю законам, униканням будь-яких факторів, що можуть призвести до «втрати обличчя». З цієї характеристики можна побачити, що саме військова субкультура відповідає довготерміновості зберігання традицій та цінностей. Військові спільноти набагато довше цивільних зберігають традиції, навіть якщо вони є консервативними. Прикладом є збереження у військовій традиції України звернення «товаришу, товариші», яке збереглося з радянських часів. Слід відмітити, що в перші роки незалежності була спроба замінити це звернення більш притаманним українській мові й українській цивільній культурі «пане, панове», але прихильність військових до традиції зробила своє, й у військове середовище повернулося старе звернення.

На закінчення, слід відмітити, що проблема міжкультурної комунікації військової та цивільної субкультур набуває в наш час все більшої актуальності та заслуговує на детальне розроблення й обговорення. Перспективою дослідження є більш детальне вивчення картин світу військових та цивільних, поглиблене вивчення взаємного бачення цих двох культур у різних ситуаціях зіткнення, зокрема під час виконання військовими та правоохоронними структурами своїх службових завдань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Балабін Віктор Володимирович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.
2. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов. Под ред. А.П. Садохина / Т.Г.Грушевицкая, В.Д.Попков, А.П.Садохин – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П.Н.Донец. – Харьков: Штрих, 2001.– 386 с.
4. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації: Монографія / За редакцією докт. філол. наук, проф. Л.М. Пеллепейченко. – Х.: АВВ МВС України, 2009. – 272 с.
5. Посмітна В.В. Когнітивні та прагматичні особливості мовного впливу у військовому дискурсі: дис. .... канд. філол. н.: 10.02.01 / Посмітна Вікторія Віталівна; Академія внутрішніх військ МВС України. – Х., 2012. – 200 с.
6. Стрелковский Г. М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык / Г.М.Стрелковский – М.: Воениздат, 1979. – 272 с.
7. Стернин И.А. Понятие коммуникативного поведения и проблемы его исследования / И.А.Стернин // Русское и финское коммуникативное поведение. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 4-20.

8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие / С.Г.Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
9. Уткина И.В. Оптимизация форм речевого общения военнослужащих в учебно-профессиональной сфере: автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.21 / Уткина Ирина Владимировна; Тверской гос.ун-т. – Тверь, 2006. – 20 с.
10. Hofstede, Geert H. Culture's Consequences. Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations / by Geert Hofstede. – 2nd ed. Thousand Oaks etc., 2001. – 597 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Михайлова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри фонетики та граматики Національної академії Національної гвардії України.

Наукові інтереси: проблеми міжкультурної комунікації, особливості галузевої (професійної) комунікації, відтворення особливостей професійної комунікації у перекладі, міжмовна та міжкультурна інтерференція.

УДК 811.112.2'37

АКСІОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Леся ОВСІЄНКО (Черкаси, Україна)

У статті розглянуто ключові аксіологічні стратегії й тактики в конфліктній ситуації спілкування, досліджено та описано їх реалізацію в контексті німецькомовного діалогічного дискурсу.

Ключові слова: аксіологічна стратегія, тактика, дискурс, цінність, комунікант, ситуація спілкування.

Key axiological strategies and tactics in conflict situations of German dialogic discourse are studied as well as their implementation in the context of German dialogic discourse is studied and described.

Key words: axiological strategy, tactics, discourse, value, communicators, communication situation.

Сучасний темп нашого життя характеризується конфліктними ситуаціями, викликаними не тільки низкою соціальних проблем, що охопили економіку, культуру та мораль, а й пов'язаних із ціннісною орієнтацією суспільства, його світоглядом та ідеалами. *Конфлікт* трактується як гострий спосіб розв'язання протиріч вербальними та невербальними засобами, що полягає в протидії суб'єктів конфлікту за допомогою виконання дій, які зазвичай супроводжуються негативними емоціями й характеризуються порушенням принципу комунікативного співробітництва [6, с. 33]. Конфлікти, які виникають на фоні здійснення оцінної мовленнєвої діяльності, ґрунтуються на емоціях, а їх гострота залежить від психічного стану сторін, що конфліктують.

Володіння стратегіями й тактиками в процесі здійснення комунікації – це свідчення підготовленості мовця та його компетентності, які проявляються під час здійснення мовленнєвого акту. Правильний вибір стратегій і тактик – ліній комунікативного поведіння в різних ситуаціях спілкування, спрямованих на досягнення поставлених перед комунікантами завдань – обумовлює успішність / неуспішність міжособистісної інтеракції.

Аксіологічна стратегія – це комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення певної ілюктивної мети через трансформацію ціннісної моделі світу комунікантів [1, с. 5]. План спілкування допускає різні способи або тактики його реалізації – мовленнєві уміння для побудови діалогу в рамках тієї або іншої стратегії. Якщо аксіологічні стратегії передбачають загальний розвиток дискурсу із застосуванням комунікантами оцінних засобів, то аксіологічні тактики демонструють реалізацію цієї стратегії на кожному етапі перебігу ситуації спілкування.

У лінгвістиці виділяють такі фази конфлікту: передконфліктна стадія → інцидент → ескалація → кульмінація → завершення конфлікту [6, с. 46–47]. Чим ближче до кульмінації як епіцентру конфлікту, тим напруженішою стає оцінна мовленнєва діяльність. Домінування емоційних та експресивних висловлень з негативною маркованістю в її структурі призводить до розпалення конфлікту ще з більшою силою, образ з боку адресанта по відношенню до адресата та навпаки. Застосування аксіологічних стратегій і тактик у дискурсивному контексті конфліктної ситуації спілкування залежить від стадії конфлікту, психологічного стану учасників та їхніх дій.

Аксіологічні стратегії на цьому етапі комунікативної взаємодії проявляються емоційністю адресата, стратегією раціонального переконання, а також аргументацією щодо прийняття рішення. *Емоційність* як комунікативна стратегія на передконфліктній стадії спілкування („*Verloren!*“ *Er griff sich mit beiden Händen in seinen gelben Haarwald...* [Remarque, DK, S. 61]) передається тактикою психологічного впливу на адресата (*Jammervoller Dilettant! Um so schlimmer! Weißt du denn nicht, dass das ein fabelhaftes Mädchen war? Herrgott!*“ [Remarque, DK, S. 62]), а період ескалації конфліктної ситуації спілкування ґрунтується на тактиці недотримання принципу ввічливості, про що свідчать різкі рухи адресанта та його невдоволення (*Er griff sich mit beiden Händen in seinen gelben Haarwald* [Remarque, DK, S. 61]).